

სწავლების ენა და მიზნები XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს ფოლკლორის მკვლევართა კვლევებში

თამარ ფხვალაძე

ისტორიის დოქტორი
აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი

შესავალი

საქართველოზე რუსეთის იმპერიული მმართველის განმტკიცების ერთ-ერთ საშუალებად სკოლა უნდა ქცეულიყო, რომელსაც – „... (უნდა) ალფარდა მრუდე ცნობიერების, რჯულმერყეული და უეროვნებო თაობები“. იმპერიის საგანმანათლებლო პოლიტიკის მიზანზე დაუფარავად საუბრობდა ფ. გერშელმანი ნაშრომში „არეულობის მიზეზები კავკასიაში“ – „მხარის გარუსების მიზნით სკოლამ უნდა შეძლოს ახალგაზრდობის რუსული სულიერებით აღზრდა, რაც უფრო რთული ამოცანაა, ვინემ რუსული ენისა და გრამატიკის სათანადო სწავლება. ახალგაზრდობის ამ ცნობილი მიმართულებით აღზრდა მოითხოვს პედაგოგიური კადრის სწორ შერჩევას და არა გაუნათლებელ, უკულტურო და ამ მისიის ვერ შემცნობ მასწავლებლებს, რომელთა ხელშიც იმყოფება ეს წმინდა საქმე“ (ივერია, 1879).

რუსიფიკატორული ტენდენციები განსაკუთრებით გაძლიერდა XIX საუკუნის ბოლოდან – სანამ კავკასიაში სამოსწავლო ოლქის უფროსად დაინიშნებოდა ბ-ნი იანოვსკი, ჩვენს სკოლას კიდევ ჰქონდა შერჩენილი ცოტაოდენი ნაციონალური სახე, მაგრამ ბ-ნი იანოვსკის ხელში სურათი გამოიცვალა: სკოლამ სრულიად დაკარგა თავისი ნაციონალური სახე და, მამასადამე, სრულიად ასცდა თავის პირდაპირ დანიშნულებას – აღნიშნულია გაზეთ „დროებაში“ (დროება, 1908).

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევითი ამოცანის გადასაჭრელად გამოყენებული იქნა სამაგიდე კვლევა – წყაროთა კრიტიკული (ანალიზური) მეთოდი. კერძოდ, მოძიებული, შესწავლილი და გაანალიზებული იქნა რუსეთის იმპერიის განათლების პოლიტიკის დოკუმენტები, XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე გამოცემული ქართულენოვანი პერიოდული გამოცემების სტატიები, რომლებშიც ასახულია იმდროინდელი მონინავე საზოგადოებრივი და პედაგოგიური პოზიციები.

შედეგები

თვითმპყრობელობა საგანგებო ღონისძიებებს ატარებდა ქართველი ხალხის კულტურული მემკვიდრეობის გასანადგურებლად. ასიმილატორული კურსი ყველაზე მკაფიოდ ქართული ენის დევნაში გამოიხატა, რადგან მშობლიურ ენას, ისტორიას, კულტურასა და ლიტერატურას ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების უმთავრესი დატვირთვა გააჩნდა. კავკასიაში რუსეთის იმპერიის განათლების პოლიტიკის ერთგვარ გამოხატულებად იქცა 1901 წელს დამტკიცებული „საშუალო სკოლების განახლებული პროგრამა“ (ცნობის ფურცელი, 1901)¹, რომლის ძირითადი მიზანი რუსულ ენაზე სწავლების პრაქტიკის გაძლიერება იყო. რუსული ენის სწავლება დაწყებით საფეხურზევე ითვალისწინებდა მოსწავლეთაგან აზრის მკაფიოდ და უშეცდომოდ ჩამოყალიბებას, წერას და მხატვრულ კითხვას – „მოსწავლე სწორად და გამოთქმით უნდა ჰკითხულობდეს... და შეეძლოს წაკითხულის მოთხრობა ზეპირად და წერითაც“.

¹ პროგრამა გამოქვეყნდა სათაურით – „საშუალო სკოლის სასწავლო პლანის კონსპექტი“.

გარკვეული ადგილი ეთმობოდა ქართული ენის სწავლებასაც. დაწყებითი საფეხურის ბოლოს, მშობლიური ენის სწავლების მთავარ ამოცანად მიჩნეული იყო „გრამატიკის შესწავლა იმ დონემდე, რომ მოსწავლეს მეოთხე კლასში უშეცდომოდ შეეძლოს წერა“. ამავე, მეოთხე კლასის რუსული ენის პროგრამა კი ითვალისწინებდა ენის სინტაქსისა და ეტიმოლოგიის ცოდნას, თავისუფალ კითხვას და წერას, შეუფერხებელ კომუნიკაციას და უცხო, საკმაოდ რთული ტექსტების თარგმნას – „თარგმნა ოსტრომირის სახარებისა, გარჩევა სლავიანურ ფორმებისა და მათი შედარება რუსულ ფორმებთან“.

კიდევ უფრო რთულდებოდა რუსული ენის სასწავლო მიზნები მეხუთე კლასიდან – იწყება სიტყვიერების შესწავლა „ე. ი. კითხვა და გარჩევა რუსულ ლიტერატურის საუკეთესო ნაწარმოებებისა“. ამავე კლასში გარკვეული დრო უნდა დათმობოდა უცხოური ლიტერატურის საუკეთესო ქმნილებების გაცნობასაც. მასწავლებლებისთვის შეთავაზებულია იმ რუსი მწერლების საორიენტაციო სიაც, რომელთა ნაწარმოებებიც უნდა ესწავლებინათ: კანტემირი, ლომონოსოვი, დერჟავინი, ფონ-ვიზინი, კრილოვი, კარამზინი, ჟუკოვსკი. ასევე, მეხუთე კლასში გათვალისწინებული იყო ნაწყვეტების სწავლა ჰომეროსის ოდისეადან და ილიადადან, დანტეს „ღვთაებრივი კომედიიდან“ (რა თქმა უნდა, რუსულ ენაზე).

რუსული ლიტერატურისა და მწერლობის შესწავლა უფრო ღრმავდებოდა მეექვსე კლასში: გრიბოედოვი, ზაგოსკინი, პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი, ტურგენიევი, გონჩაროვი. პროგრამა ასევე ითვალისწინებდა რუსული ზღაპრებისა და სახალხო ლექსების სწავლებას. რაც შეეხება უცხოელ მწერლებს, გათვალისწინებული იყო შილერის, გოეთეს, ბაირონის ნაწარმოებების გაცნობა. მეშვიდე კლასში ისწავლებოდა: ოსტროვსკი, ლ.ტოლსტოი, დალი, გრიგოროვიჩი, დოსტოევსკი, კირილე და მეთოდე. უცხოელ მწერალთაგან – სოფოკლე, სერვანტესი, შექსპირი, მოლიერი.

როგორც ვხედავთ, პროგრამით გათვალისწინებული იყო რუსული ლიტერატურის საფუძვლიანი გაცნობა. ყურადღება ეთმობოდა რუსულად თარგმნილი ევროპელი კლასიკოსების ნაწარმოებების სწავლებასაც. სამწუხაროდ, სრულიად უგულვებელყოფილი იყო ქართული ლიტერატურა.

პროგრამის მიხედვით განსაკუთრებული დატვირთვა ენიჭებოდა საღვთო სჯულის სწავლებას. დაწყებით საფეხურზე მოსწავლეები საფუძვლიანად უნდა გაცნობოდნენ ძველ და ახალ აღთქმას, ღვთისმსახურების ძირითად რიტუალებს. მომდევნო საფეხურზე კვლავ ისწავლებოდა ძველი და ახალი აღთქმა, თუმცა, უკვე საფუძვლიანად, დეტალურად.

სათანადო ყურადღება ექცეოდა მოსწავლეებში ლოგიკური აზროვნების განვითარებასაც. ამ მიზანს ემსახურებოდა ცალკე საგანი – „ლოგიკა“. საგნის სწავლების მიზანი იყო მოსწავლეები გაცნობოდნენ აზროვნების სხვადასხვა სტილს, წესებს, მეთოდებს, ფორმებს. მათ უნდა შესძლებოდათ ისეთი სააზროვნო ოპერაციების ჩატარება, როგორიცაა ანალიზი და სინთეზი. პროგრამა ითვალისწინებდა გარკვეულ, ლოგიკურ შეზღუდვებსაც, რაც, ძირითადად, უკავშირდებოდა რთულ, მოსწავლეთა ასაკისთვის შეუსაბამო ცნებების დამუშავებას – „...დანვრილებითი ცნობები სილოგიზმების შესახებ არ უნდა ასწავლონ“.

ლოგიკის სწავლებისას ყურადღება უნდა მიქცეოდა აკადემიური წერის ტექნიკების დაუფლებასაც. ამიტომ, ძირითადად, ყურადღება მახვილდებოდა წერითი სავარჯიშოების შესრულებაზე. სიმპტომატურია, რომ გასაანალიზებელი ტექსტები შერჩეული უნდა ყოფილიყო რუსული ლიტერატურიდან და რუსეთის ისტორიიდან. ამ მოთხოვნას პროგრამის შემდგენლები საკმაოდ კატეგორიულად აყენებდნენ: „თემებს კავშირი უნდა ჰქონდეს რუსული ენის და ისტორიის სასწავლო კურსთან, მაგრამ რამდენადაც შესაძლებელი იქნება, ეს თემები განყენებული (ზოგადი) ხასიათის უნდა იყოს“. მეშვიდე კლასის მოსწავლეებს კი უნდა შესძლებოდათ თემების დამოუკიდებლად შერჩევაც და დამუშავებაც, ასევე მინიმუმ ორი სინთეზური თემის (მცირე ნაშრომის) დანერა.

რუსული სკოლა და მისი ქართული ანალოგი დიდ ადგილს უთმობდა ლათინური ენის სწავლებას. საგანი IV კლასიდან ისწავლებოდა და IV-V კლასების მოსწავლეებს უნდა სცოდნოდათ ლათინური ენის ეტიმოლოგია, სინტაქსი, შეძლებოდათ მცირე ტექსტების თარგმნა და

მეუფერხებელი კითხვა. VI კლასში კი, გარდა წინა წლებში ნასწავლი თემების გამეორება-განმტკიცებისა, მოსწავლეებს მოეთხოვებოდათ ქრესტომატიული ნაწარმოებების თავისუფალი კითხვა და რუსულად თარგმნა. VII კლასში იწყებდნენ პროზაიკოსების შესწავლას – „ლათინური ენის სწავლებას მიზნად უნდა ჰქონდეს მოსწავლის იმდენად მომზადება, რომ მას შეეძლოს ავტორების გარჩევა (ნაწარმოებების ანალიზი) და უმაღლეს სასწავლებელში სალიტერატურო მასალით სარგებლობა“.

სასწავლო პროგრამის მიხედვით მოსწავლეებს დამატებით უნდა შეესწავლათ ორი უცხო ენა – ფრანგული და გერმანული. მშობლების გადაწყვეტილების მიხედვით ერთ-ერთი უცხო ენა პირველივე კლასიდან იწყებოდა, ხოლო მეორე – მესამე კლასიდან. აღნიშნული ენების სწავლების მიზნად განსაზღვრული იყო, რომ „კურსდამთავრებულს შეეძლოს სრული გაგება ადვილ ისტორიულ და ბელეტრისტული თხზულებებისა“.

პედაგოგიური თვალსაზრისით პროგრესულად მიგვაჩნია ახალ ცნებებზე მუშაობისას მოსწავლეთა წინარე გამოცდილების გამოყენება, ნაცნობიდან უცნობ კატეგორიებსა და ცნებებზე გადასვლა ეტაპობრივად უნდა მომხდარიყო ცოდნის კონსტრუირების გზით – „პირველ კლასში უნდა დაიწყო იმ საგნების სახელების შესწავლა, რომელიც მოსწავლეს გარს არტყია“. ასეთ შემთხვევაში მოსწავლისთვის შედარებით იოლია ნაცნობი საგნების თვისებების ამოცნობა და მათზე მსჯელობა, მათი გამოყენების ან საჭიროების, პრაქტიკული დანიშნულების ამსახველი წინადადებების შედგენა და ნაცნობი ცოდნის კონტექსტში ახალი ინფორმაციის მიღება-გააზრება. აღნიშნული პრაქტიკა გრძელდებოდა მომდევნო კლასებშიც.

ბუნებისმეტყველება იწყებოდა პირველი კლასიდან და სამი წლის განმავლობაში გათვალისწინებული იყო გარემომცველი ბუნების შესწავლა – რასაც ბავშვი აღიქვამს, აქვს შეხება, ინტუიტიურად იცის გარკვეული მოვლენის თვისება, ხასიათი. ამ შემთხვევაშიც სწორად არის გაგებული პედაგოგიური პრინციპი – ახალი ცნებების სწავლება ნაცნობი თემების საფუძველზე, რაც ასევე მოსწავლის ემპირიულ გამოცდილებას და შინაგან ცოდნას ეფუძნება. მეოთხე და მომდევნო კლასებში ბუნებისმეტყველების სწავლებას უკვე სისტემატური ხასიათი ეძლეოდა. ყურადღება მახვილდებოდა ისეთ თემებზე, როგორცაა: მინერალოგია, ქიმია (პროგრამის მიხედვით, ქიმიის სწავლება დაშვებული იყო მხოლოდ პრაქტიკული მეცადინეობების ფორმატით), ზოოლოგია, ბოტანიკა, ბიოლოგია. მეშვიდე კლასში ისწავლებოდა ანატომია და ჰიგიენა.

დადებით ტენდენციებთან ერთად აშკარად შეიმჩნევა სქოლასტიკური მიდგომებიც, რაც ცოდნის (წინადადებების) გაზეპირების მოთხოვნაში ვლინდება. მაგალითად, მეორე კლასელებს ევალუბათ ასაკის შესაბამისი პროზაული ნაწარმოებებიდან გარკვეული (მცირე) მონაკვეთების დაზეპირება. ეს ტენდენცია ძლიერდება მომდევნო კლასებში: მესამე კლასში – „უფრო რთული ნაწყვეტების (პროზა) კითხვა, მოკლე ნაწყვეტების ზეპირად სწავლა“; მეოთხე კლასში – „კითხვა და თარგმნა უფრო ვრცელის ტექსტისა. ზეპირი მოთხრობა ნაკითხულისა“; მეექვსე და მეშვიდე კლასებში – „კითხვა და თარგმნა უპირატესად ისტორიულ შინაარსის წერილებისა და ზეპირი მოთხრობა ნაკითხულისა“.

ისტორია პირველი კლასიდან ისწავლებოდა. ორი წლის განმავლობაში მოსწავლეები ეცნობოდნენ გარკვეულ ფრაგმენტებს რუსეთის ისტორიიდან (ეპიზოდური კურსი). მესამე კლასისთვის გათვალისწინებული იყო რუსეთის ისტორიის შემოკლებული, თუმცა, უკვე სისტემატური კურსი. მომდევნო კლასებში ისტორიის პროგრამა თვალსაჩინოდ რთულდებოდა და რუსეთის ისტორიასთან ერთად, მსოფლიო ისტორიის პერიოდული კურსების გაცნობასაც ითვალისწინებდა. მაგალითად, მეოთხე კლასში ისწავლებოდა რუსეთის და მსოფლიოს ძველი და ადრე შუასაუკუნეების ისტორია; მეხუთეში – მსოფლიო ისტორია დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებამდე და რუსეთის ისტორია მონღოლების შემოსევამდე და ა.შ. პროგრამის მიხედვით, განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ახალი პერიოდის (XVIII-XIX საუკუნეების) პროცესების სწავლებას, მათ შორის საზოგადოების, ეკონომიკის, კულტურის, სამართლის თემების გაშუქებას. საყურადღებოდ მიგვაჩნია საგნის მასწავლებლებისთვის შეთავაზებული რეკომენდაცია – მთელი ძალისხმევა

მიემართათ საკითხების არსებითი მხარეების და არა წვრილმანი და ქრონოლოგიური ცნობების სწავლებისთვის.

გეოგრაფიის სასწავლო პროგრამა პირველ კლასში ითვალისწინებდა დარგობრივი ტერმინოლოგიის გაცნობას, რუქის კითხვას, გლობუსის გამოყენებას. მეორეში – კონტინენტების მოკლე მიმოხილვას: ჰიდრო და ოროგრაფია, ჰავა და ხალხი. მესამე კლასში აქცენტი კეთდებოდა რუსეთის მოსაზღვრე ან მასთან კულტურულად, პოლიტიკურად, ეკონომიურად მჭიდროდ დაკავშირებულ ევროპულ ქვეყნებზე (საფრანგეთი, ინგლისი, სკანდინავია, ავსტრია-უნგრეთი, სლავური ქვეყნები, ბალკანეთი, ოსმალეთი და გერმანია). მომდევნო კლასებში ხდებოდა რუსეთისა და ევროპის გეოგრაფიის საფუძვლიანი შესწავლა, მხოლოდ მეექვსე კლასში იყო გათვალისწინებული საქართველოს გეოგრაფიის მოკლე კურსის სწავლება.

სწავლების ბოლო საფეხურზე (მე-6 და მე-7 კლასები) ისწავლებოდა სამართალი. საგნის პროგრამით გათვალისწინებული იყო სამართლის ძირითადი ცნებების, დანიშნულების, სისხლის სამართლისა და ადმინისტრაციული კანონების, ასევე ჩვეულებითი სამართლის ნორმების სწავლება. ასევე, გათვალისწინებული იყო რუსეთის იმპერიის მმართველობის ფორმების და ხელისუფლების შტოების უფლებამოსილების გაცნობა.

დასკვნა

ამრიგად, XX საუკუნის დასაწყისშიც გრძელდება რუსიფიკატორული საგანმანათლებლო პოლიტიკა. სასწავლო პროცესში ქართული ენის გამოყენებას ფორმალური ხასიათი აქვს და ითვალისწინებს დანებით საფეხურის მოსწავლეებისთვის წერა-კითხვის სწავლებას. კვლავ უგულვებელყოფილია ქართული ლიტერატურისა და საქართველოს ისტორიის სწავლება. ამასთან, ჩვენ მიერ განხილული პროგრამა გარკვეულ პროგრესულ პედაგოგიურ მიდგომებსაც შეიცავს: მოსწავლის გამოცდილებასა და ცოდნაზე დაფუძნებული სწავლება, ახალი თემების ნაცნობი კონტექსტების საფუძველზე დამუშავება, სააზროვნო უნარ-ჩვევების განვითარებაზე ორიენტირება და ა.შ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ჟურნალი „ივერია“, 1879. N30.
2. გაზეთი „დროება“, 1908. N14.
3. გაზეთი „ცნობის ფურცელი“. 1901. N1523.